

Николае Марков*
Западен Университет Тимишоара**

ЗАЩО КАРАШОВЕНИТЕ НЕ СА БЪЛГАРИ?

За повече от два века специалистите предлагат различни хипотези за произхода на карашовените, като много от тях смятат, че те са от български произход, най-вече защото са католици и принадлежат към клона на южните славяни. В нашият очерк ще представим един кратък анализ, от гледна точка на антропонимията и фолклора, който може да докажи, че те не са "една нация" с банатските българи. Като първи аргумент, от антропонимична гледна точка, забелязваме липсата, при банатските българи, на някои от най-употребяваните карашовански лични и фамилни имена. Като втори аргумент, от фолклорна гледна точка, забелязваме липсата на обичаят "Празник на къщата" (Крсно име, домаћа слава), една от най-важните традиции за карашовените, а от друга страна, забелязваме липсата, при карашовените, на предхристиянският обичай "Мартеница", който присъства така при банатските българи както и при българите в България, и на християнският обичай "Лазаровден", който присъства при банатските българи, но отсъства в България. Като трети аргумент, също от гледна точка на фолклора, забелязваме присъствието, при карашовените, на приспивните песни, които отсъстват при банатските българи.

Ключови думи: карашовени, българи, банатски българи, Празник на къщата, Мартеница, Лазаровден, приспивни песни.

Съгласно думите на Жива Милин, за нито една етническа група от територията на Румъния не се е писало толкова много и противоречиво, както се е писало за карашовените¹. Това „дребно население“², „особено

* nickmarkov@gmail.com

** Статията е написана в рамките на проекта на Центъра за научни изследвания и култура на сърбите в Румъния „Изследвания на културата и на историята на сърбите в Румъния“.

¹ Jiva Milin, *Studije iz srbistike/ Studii de sârbistică*, Uniunea Sârbilor din România, Timișoara 2008, с. 215.

² Theodor N. Trâpcea, *Crașovenii – „o mărunță” populație din țara noastră. De unde și când au venit?*, в *Studii. Revistă de istorie*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, anul X, nr. 6, 1957, с. 93-101.

от гледна точка на етнографията³, живее в Румъния, в долината на банатската река Карашова и западните склонове на планината Семеник, в седем населени места: Карашова, Лупак, Нермет, Рафник, Клокотич, Водник и Ябалча.

Преброяването на населението в Румъния от 1992 г., показва, че в държавата съществуваша 4.085 хървати и 2.775 крашовени. На преброяването от 2002 г. 6.082 от жителите на община Карашова се обявиха за сърби, 6,273 за хървати, 279 за друга етническа група (от които 207 крашовени)⁴ и 52 за българи⁵. А преброяването от 2011 г. показва, че в окръг Караш-Северин, от общо 29.5579 жители, 5.036 са се обявили за сърби, 5.094 за хървати и 27 за българи⁶.

Етимологията на името някои автори се опитват да обяснят от планинския карст, където те живеят, от босненското Крешеву или от реката Караш⁷.

Обичайното обяснение за името „карашовени“ е изложено от Емил Петрович: „Карашовените казват, че в начало техните предци са живеели всички в Карашова. Другите села са се образували по-късно на *царината* (< rom. țarină) от *ходауме* (ферма = *saláš*) групирани около един извор. Затова името карашовани служи за наричане на всичките славяни от седемте села изброени по-горе“⁸.

Колкото се отнася до произхода на карашовените⁹, „дори самите те не знаят точно кога и как са пристигнали сред нас“ – казва същият автор,

³ Emil Petrovici, *Carașova și Crașovenii. Schiță istorică-etnografică*, в *Arhivele Olteniei*, anul III, nr. 16, noiembrie-decembrie, Craiova, 1924, с. 477-485, с. 477.

⁴ *Recensământul populației și locuințelor 2002. Principalii indicatori pe județe și categorii de localități. Rezultate preliminare.* (s.a, s.l.), с. 12. (Посетен на 21.12.2016).

⁵ http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=1832&judet_id=1909&localitate_id=0 (Посетен на 21.12.2016).

⁶ <http://pop-stat.mashke.org/romania-ethnic2011.htm> (Посетен на 21.12.2016).

⁷ Mario Bara, *Prešućeni karaševski Hrvati: Karaševci u vojvođanskom dijelu Banata, Godišnjak za znanstvena istraživanja*, br. 3, Subotica, 2011, с. 57-84, с. 58.

⁸ Тоест: Karáševo/Carașova, Nermić/Nermet, Vodnik/Vodnic, Lupak/Lupac, Klokotić/Clocotici, Rávník/Rafnic и Jabalča/ Iabalcea). Emil Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă-meridională*, Biblioteca Dacoromaniei, Nr. 8, Imprimeria Națională, București, 1935, с. 1.

⁹ Един синтез на всички теории свързани с произхода и езика на карашовените се намира в творбите на лингвиста Михай Н. Радан, карашован по произход: Mihai N. Radan, *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*, Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2000, с. 22-63; Михай Н. Радан, *Фонетика и фонология карашевских говора данас. Прилог проучавању српских говора у Румунији*, Издавачи: Филозофски факултет Нови

Защо карашовените не са българи?

като припомня това, че историците са разделени главно на две групи: едни смятат, че те са от български произход¹⁰ а други, че са от сръбски произход,¹¹ но също така отбелязва, че изучавайки някои фамилни имена,

Сад / Институт за српски језик САНУ Београд / Матица Српска Нови Сад, Нови Сад, 2015, с. 39-63.

¹⁰ Например: Ласло Горове (László Gorove, *A bánági bolgárokknak hajdani, és mostani állapotjok*, Budapest, 1832, том I, с. 18, том II, с. 37-38); Карл фон Цьоринг (Karl Freiherrn von Czoernig, *Ethnographie der Österreichischen Monarchie, I Band, Erste Abtheilung, Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1857, с. 73; III Band, Wien, 1857, с. 145-146*); Франц Миклошич (Franz Miklosich, *Die Sprache Der Bulgaren in Siebenburgen, Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1856, с. 2*); Павел Шафарик (Pavel Jozef Šafárik, Josef Jireček, *Geschichte der südslawischen Literatur 2, Illirisches und kroatisches Schrifttum, Verlag von Friedrich Tempsky, Prag, 1865*); Константин Иречек (Constantin Jos. Jireček, *Geschichte der Bulgaren, Verlag von F. Tempsky, Prag, 1876, с. 472-473*); Геца Цирбус ги нариая „българи крашовани“ (*Die Kraßfchovaner Bulgaren*), но казва, че диалектът на който говорят е сръбски (*serbisch*) (Czirbusz Geza, *Die sudungarischen Bulgaren, in Die Völker Oesterreich-Ungarns. Ethnographische und kulturhistorische Schilderungen*, том XI, Wien und Teschen, 1884, с. 349, 351, 353); Беньо Цонев (Беньо Цонев, *Трансилванските българи и техните молитви*, в. *Български преглед. Списание за наука, литература и обществен живот*, година II, книга I, ноември, Печатница Вълков, София, 1894, с. 43-50); Георги Ал. Телбиз (Георги Ал. Телбиз, *Крацовенските българи*, в. *Нация и политика*, кн. 3-4, 1937, с.68-71); Стоян Петров Чомаков (във Максим Младенов, Николай Жечев, Благовест Нягулов, *Българите в Румъния XVII-XX в. Документи и материали*, Академично издателство Марин Дринов, София, 1994, с. 334).

¹¹ Например: Еусебиус Ферменджин, който казва, че „техният език е хърватски или сръбски“ - „Linguam autem Krošoviensium, quae este Croatica seu Serbica“ (Eusebius Fermendžiu, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1656 usque ad a. 1799, Zagrabiae, 1887, с. VII*); Иван Иванич, който казва, че: „I u Banatu ima Srba katolika. To su Srbi Krašovani [...] Govore čisto srpski“ (Ivan Ivanić, *O Bunjevcima. Povesničko-narodopisna rasprava, Izdavačka štamp. D. Petrovića, Subotica, 1894, с. 12*); Йован Живојнович (Јован Живојнович, *Крашовани (karašani, karašavci). Белешке, народни обичаји и примери језика*, в. *Летопис Матице Српске*, Година LXXXIII, књига 242, свеска II за годину 1907, Издање Матице Српске, У Новом Саду, 1907); Лубор Ниедерле: „Et il y a aussi de nombreux catholiques qui se considèrent comme Serbes ou qui sont revendiqués par les Serbes. Tels sont, par exemple, [...] les Krasovani de Hongrie“ (Lubor Niederle, *Race Slave. Statistique-Demographie-Anthropologie*, Traduit du tseque par Louis Leger, Deuxième édition revue, avec une carte en couleurs, Editor Felix Alcan, Paris, 1916, с. 171); Йован Ерделянович (Јован Ерделянович, *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату*, в. *Niedrlův sbornik*, Praga, 1925, с. 275-308); Миле Томич (Mile Tomić, *Onomastica sârbilor și a croaților din România (Nume de persoane și nume de locuri)*, Editura Academiei Române, București, 2006, с. 7-8). Имайки предвид официалната статистика от 1743 (*Conscriptia din anul 1743*), която предствлява първото преброяване на населението на Австро-Унгария в който е забелязана националността на жителете, за селото Карашова е написано *сърби католици*. (Mihai N. Radan, *Graiurile...*, с. 62).

които ги е забелязал по време на едно пътуване в Карашова (Beta, Birta, Dobra, Filca, Ghera, Giurasa, Miloia, Pozderca, Vaca, Neagul, Malul, Beul, Dragul) те „нямат окончание нито на сръбския «-вич», нито на българския «-ов»¹².

За карашовените (Cărașoveni, (Cărșoveni, Crașoveni), *Енциклопедия на Румъния* казва, че са славяни, „на брой около 6-7.000 души”, който „се различават по типология, език и народна носия, като и чрез римско-католишката религия, от съседите румънци [...] те със сугурност имат балкано-славянски произход, но все пак се различават не само от сърбите о западен Банат, но и от българските колонисти от Винга, Бешенова, Рекаш и т.д. Изолирани в планините, в къщи говорят на техния крашованси език. Навън, когато са на панаир, с представителите на властта, с милицията, говорят почти изключително на румънски език, или на езика на този, който говорят – румънски, немски, унгарски”¹³.

Говорейки за „разнообразното население на католиците крашовани от Банат” историкът Ръзван Теодореску посочва, че те, „съгласно най-новите изследвания, са последователи на богомилите идвали от сръбската страна (област Косово) и западна България около 1200 година, след гоненията, на които са били подложени от кралете неманиди”¹⁴.

Дълго време банатските българи са ги смятали за техни братя¹⁵, но и за множество специалисти карашовените са били българи.

Българският славист Любомир Милетич е познавал добре трудовете на Геза Цирбус и не се съгласил с мнението му за българския произход на карашовените. През 1903 г. той е първи който доказва, че говорът на карашовените е един сърбохърватски говор, принадлежащ към групата на

¹² Emil Petrovici, *Carașova și Crașovenii...*, с. 481. Съгласно същият специалист, карашованските говори са най-старите сърбо-хърватски говори в днешна Румъния. Emil Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Biblioteca Dacoromâniei, nr. 8, Imprimeria Națională, București, 1935, p. 15.

¹³ Corneliu Diaconovici (Diaconovich), *Enciclopedia Română, Tomul I. A-Copenhaga*, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1898, с. 720.

¹⁴ Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974, с. 248.

¹⁵ „Не можем да наблюдаваме и занаят... сигурното порумънчване на маджарските българи, не можем да допуснем те и крашованите да се абсорбират посредством влашкия елемент... По-скоро стремехт ни е българите и крашованите да се възпитат в патриотичен дух и да се придвижи тяхното поунгарчване”. *Magyar Néplap*, бр. 8, 1893 г., цитирано по Йонка Найденова, *За един непознат банатско-български вестник*, в *Bulgarian-Hungarian Scholarly Forum II. Sofia, May 16-18, 2007. Papers*, Sofia-Budapest, 2008, с. 217.

Защо карашовените не са българи?

косово-ресавския диалект. Същият твърди, че прародината им е Сърбия, откъдето са дошли в Банат през XV век¹⁶.

От писмата на Любомир Милетич до Ватрослав Ягич става ясно, че българският учен е имал намерението да посети карашованите: „... Ще започна още една екскурзия в Банат – предимно в Крашовска планина, да се осведомя за така наречените крашовани – какви са тези хора и какъв им е езикът. Вайганд е отишъл там, но нищо не е публикувал за това“¹⁷.

Интересен е фактът че самият Геза Цирбус, който е следил развитието на дискусиата за произхода на карашовените, по-късно си сменя съващането за тях, като ги счита за отделна славянска народностна група¹⁸.

По принцип, привържениците на теорията за българския произход са почти едногалсни: „След изтеглянето на унгарците през 1369 г. и нашествието на османските турци малка група покатоличени българи се преселва на територията на днешен румънски Банат в селищата Слатина, Карансебеш, Липа и Крашова. Според по-късни данни тези католици идват в Банат през 1393 г. от областта Църна река, разположена в днешна Сърбия, западно от р. Тимок, но във втората половина на XIV в. била в границите на Видинското царство. Към края на XVII в. тези католици, популярни с названието „крашовани“, са наброявали всичко 1.500 души, докато католиците в Чипровско са били близо три пъти повече“¹⁹.

За съжаление, до този момент, за да се обясни произхода на карашовените са били използвани почти изключително езикови аргументи и обяснения, като са игнорирани другите области, като например антропонимията, обичаите и традициите и т.н.

За сега не сме в състояние да предлагаме хипотези за произхода на карашовените, но искаме да направим няколко забележки, които могат да докажат, че не те не са „един народ“ с българите от Стар Бешенов и Винга.

¹⁶ Ljubomir Miletić, *Ueber die Sprache und Herkunft der sog. Krašovaner in Süd-Ungarn*, в *Archiv für Slavische Philologie*, Fünfundzwanzigster Band, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1903, с. 161-181.

¹⁷ Румяна Божилова, *Любомир Милетич до Ватрослав Ягич. Писма 1896 – 1914 г.*, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София, 1996, с. 57.

¹⁸ Czirbusz Géza, *A Temes- és Torontál megyei bolgárok*, Budapest, 1913 (втората част е озаглавена: *A Krassószörényi krassovánok*).

¹⁹ Боян Гюзелев, *Албанци в Източните Балкани*, Под редакцията на Василка Танкова, Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия, София, 2004, с. 41.; Јован Радонић, *Римска курија у јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд, 1950, с. 229.

Като първи аргумент поставяме под въпрос факта, че ръкописът на католическата енория в Стар Бешенов, *Historia Parochiae Oppidi Ó-Bessenyo in Diocesis Csanadiensis Comitatu Torontaliensi*, в която се представя историята на банатските българи и тяхното настаняване в Стар Бешенов и Винга, не споменава нищо за „карашовенските българи“.

Друг аргумент е от страна на антропонимията. Както показва Йован Живоинович²⁰, най-използваните мъжки имена сред карашовените са Крачун (несъществуващ при банатските българи), Миља (несъществуващ при банатските българи), Бурађ (несъществуващ при банатските българи), Мартин (използван съвсем рядко при банатските българи), Крста (несъществуващ при банатските българи), Недељка (несъществуващ при банатските българи) както и женските имена Лина (несъществуващ при банатските българи), Ружа (несъществуващ при банатските българи), Йела (несъществуващ при банатските българи), Марта (наскоро навлизал в антропонимната система на банатските българи), Љуба (несъществуващ при банатските българи).

В своя очерк за антропонимията на карашовените Миле Томич²¹ анализира 210-те различни презимена присъстващи при карашовените, от които изтъква, че: 33 имена са от румънски произход (15,90%) а други 74 са взети от други езици (унгарски, немски, турски и сръбски) чрез румънски език (35,25%); 54 имена са от сръбски произход (25,71%) и 17 имена са взети от други езици (румънски, немски, унгарски и турски) чрез сръбски език (8,09%); 6 имена са взети направо от унгарски език; 8 имена са взети направо от немски език; 10 имена са присъщи в хърватски, сръбски и румънски език; 11 имена са със неясен произход. Съгласно автора, най-използваните имена сред карашовените са: Fílka (325), Béca (165), Hasegán (152), Bírta (144), Míloš (137), Véka, Váka (123), Číinkul (120), Vatáv (117), Ocil (111), Vlášić (110), Gêrlíca (107), Bának (105, Béul (101), Míta (92), Láckíć' (91), Kúrjak (90), Láuš (82), Hóca (80), Logožán, Lugožán (79), Domanjánc (78), Tódor (76). Нито едно от тези имена не е присъщо в антропонимията на банатските българи²².

²⁰ Јован Живојнович, *Крашовани (karašani, karašavci). Белешке, народни обичаји и примери језика, њн Летопис Матице Српске*, Година LXXXIII, књига 242, свеска II за годину 1907, Издање Матице Српске, У Новом Саду, 1907, p. 50.

²¹ Mile Tomić, *Antroponimija Srba i Hrvata u Rumuniji*, в *Ономатолошки прилози*, V, 1984, p. 243-312, VI, 1985, p. 121-183,

<http://www.prezimenik.co.yu/AntroponimijaKarasevaca.htm>.

²² Nicolae Markov. *Antroponimia bulgarilor bănăţeni (Dudeştii Vechi)*, Teză de doctorat, conducător științific: prof. univ. dr. Mihai Radan, Universitatea de Vest, Timișoara, 2016.

Защо карашовените не са българи?

Други аргументи са от гледна точка на фолклора. Така например, забелязваме липсата, при банатските българи, на приспивните песни²³ (*uspravanka*), който се намират задоста много в фолклора на карашовените²⁴. Между другото, констатацията на Карол Телбизов е, че банатския българин рядко пее светски песни, защото счита за недостойно да дава външен израз на своите чувства чрез песен. Впрочем, още Любомир Милетич забелязва, че католическата черква е имала огромно влияние, като „е изместила из народната памет народната поезия”²⁵. Мисионерите „били против народните песни, главно против любовните и обредните”²⁶ и днес банатския българин смята още, че песента е създадена за възхваление, чрез нея, на Господа, и не за изразяване на грешни чувства, който могат да ги наведат в „смъртен грях”.

Също така, забелязваме и един карашовенски обичай, който не е присъщ при банатските българи, „Кръсно име” (или „Домађа слава”), един от най-важните обичаи за карашовените²⁷. За съжаление още не разполагаме с проучване, което да описва в детайли фолклора и обичаите на карашовените. Но все пак обрета „Крсна слава” го намираме описан от Цирбус Геза²⁸, Йован Живојнович²⁹, Траян Симу³⁰, Йован

²³ Карол телбизов, Мария Векова-Телбизова, Традиционен бит и култура на банатските българи, в. Сборник за народни умотворения и народопис, Книга LI, Издателство на Българската Академия на Науките, София, 1963, с. 274-316.

²⁴ Ivan Birta, *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*, Bucurešt, 1993, с. 48-51.

²⁵ Любомир Милетич, *Нови документи по миналото на нашите павликяни*, в *Сборник за народни умотворения*, кн. XXI, София, 1905, с. 41.

²⁶ Любомир Милетич, *Нашите павликяни*, в *Сборник за народни умотворения и книжнина*, кн. XIX, София, 1903, с. 99.

²⁷ За подробности свързани с този обичай да се види: Миља Н. Радан, Миљана Радмила Ускату, *Нови прилог карашевској крсној слави – O nouă contribuție referitoare la sărbătorirea sfântului casei la Carașoveni – A new contribution regarding the Karašovan celebration of the patron saint*, в *Темшиварски зборник*, 6, Нови Сад, 2011, с. 91-142.

²⁸ G. Czirbusz, *A Délmagyarországi Bolgárok etnologiai magánrajza*, Temesvár, 1882 (превод на български език: Ив. А. Георгов, *Јужноунгарските българе*, в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество въ Средецъ”, Средецъ, книжка XII, 1884, 65–73; книжка XIII, 1885, 31–50; книжка XIV, 1885, 230–255.

²⁹ Јован Живојновић, *Крашовани (Карашиани, Карашавци). Белешке, народни обичаји и примери језика*, Летопис Матице српске, Нови Сад, 1907, LXXXIII, том 242, фасц. II, с. 42–67; том 243, фасц. III, с. 52–79.

³⁰ Traian Simu, *Carașova și Crașovenii. Schiță istorico-etnografică*, в *Arhivele Olteniei*, Anul III, No. 11, ianuarie-februarie 1924, с. 477–485; Traian Simu, *Originea crașovenilor. Studiu istoric și etnografic*, Tipografia „Corvin”, Lugoj, 1939.

Ердељановиќ³¹, Иван Бирта³², Михай Радан и Миљана-Радмила Ускату³³. Както казват последните двама автори, „Крсна слава (крсно име, кућна слава), който в диалекта на карашованите се нарича *слáвeње* (по-малко се използват и синонимите *свети́ль* и *свѣтац*), е един от най-съхраните обреди при карашованите, който, както типичен сръбски обред, представлява много важна индикация, или по-добре казано доказателство, както за сръбския етнически произход така и за религиозната (православна) принадлежност на населението в далечното минало”.³⁴

Последни аргумент е липсата на християнския обичай „Лазарица” присъщ така при католическите българи в Банат така и при православните българи в България както и липсата на предхристиянския обичай „Мартеница”, присъщ както при българите в Банат, така и при българите в България. Ще се спрем по-долу малко по-подробно върху тези обичаи.

* * *

Първи март е древен български празник, с тази дата се свързва началото на пролетно-летния сезон. Обичаите на този ден са свързани със стопанката на къщата и съживяването на природата след тежката зима. Един от тези обичаи е Мартеницата (марта, мартичка, гадалушка, кичилка), присъщ и при банатските българи, който представлява обредна по смисъл украса от усукани памучни и вълнени конци, които се слагат на 1 март за здраве. Конецът на мартеницата се усуква задължително наляво³⁵.

Едно синтезирано описание на обичая намираме в материала изготвен за ЮНЕСКО.³⁶ В културните практики, свързани с Първи март,

³¹ Јован Ердељановиќ, *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату*, Niederlův sbornik, Praha, с. 275–308.

³² Ivan Birta, *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*, Bucurešt, 1993.

³³ Миља Н. Радан, Миљана Радмила Ускату, *op. cit.*

³⁴ Миља Н. Радан, Миљана Радмила Ускату, *op. cit.*, с. 92.

³⁵ Лилия Старева, *Български светци и празници. Ритуали и забрани, гадания, предсказания и магии, метеорологически прогнози, обредни веци, храни и симболи*, Книгоиздателска къща Труд, 2003, с. 120.

³⁶ В България Инвентарът на Нематериалното културно наследство (НКН) е изработен през 2002 г. и първоначално е публикуван електронно с наименование „Живи човешки съкровища- България. Номенклатура на дейностите”

(<http://www.treasuresbulgaria.com/main.php?act=html&file=nomenkl.html>). През 2004 г. е публикуван в книга на български и на английски език: *Живи човешки съкровища-България. Living Human Treasures- Bulgaria*, Академично издателство „Марин Дринов”, София, 2004. Българският инвентар на НКН се състои от две части: един национален и 28 регионални - за всяка от административните области в страната. Както празникът

Защо карашовените не са българи?

се включват всички хора, независимо от възраст или пол, от всякакви социални и професионални категории. Традицията да се разменят и носят мартеници е актуална и широко разпространена в цялата *Vzlgariq* - както в селата, така и в големите и в малките градове. Мартеницата пази своята древна семантика – краят символизира живота, белият цвят - чистотата и непорочността, а червеният - кръвта, новия живот и плодовитостта. Съхранени са също и нейните основни функции - да бележи началото на прехода от зима към пролет; да дава израз на радостта и надеждите в началото на новия природен и земеделски цикъл; да предпазва от зли сили, които според вярванията също се събуждат със събуждането на природата. В съвременния свят елементът получава и някои допълнителни социални функции: да се засвидетелства уважение към другите, да се заздравят семейните и роднинските връзки, да се задълбочи общностната сплотеност и принадлежност³⁷.

Мартеницата е типичен български обреден символ³⁸. Този обичай присъства още в Румъния и Молдова, където се нарича *mărțișor* (мърцишор), както и в Албания, Гърция, Македония и Сърбия. В Румъния мартеници се връзват на ръцете само на жените и малките деца, а мъжете могат да носят мартеница само на скришно място, например в обувката. В Гърция мартеници се връзват само на ръцете на децата. В България мартеници се връзват още на млади животни и дървета, също и на мъжете.

Някой се питат дали могат християните да носят мартеници, защото това е езичество. Но виждаме че днес, от езически амулет мартеницата се

Първи март - Баба Марта, така и обредният артефакт - мартеницата, която се разменя между хората на този ден, са посочени в съответните раздели на Инвентара. Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство от 2003 г. е ратифицирана на 10.03.2006 г. Законът за културното наследство, приет от Народното събрание на 26.02.2009 г., е в сила от 10.04.2009 г. и е обнародван в Държавен вестник бр. 19 от 13.03.2009 г. с последно изменение от 15.06.2012 г. Със заповед на Министъра на културата са създадени Национални комисии за провеждане на селекции по програмата „Живи човешки съкровища – България” през 2008, 2010 и 2012 г.

³⁷ Извадка от инвентара, UNESCO, No. 0242/31.03.2014: *Културни практики, свързани с Първи Март. Българско название: Баба Марта, мартеница*, изготвено от професор, доктор на филологическите науки Албена Георгиева Ангелова, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей към Българската академия на науките- София. (www.unesco.org/culture/ich/doc/download.php?versionID=30423)

³⁸ Лилия Старева, *Български светци и празници. Ритуали и забрани, гадания, предсказания и магии, метеорологически прогнози, обредни вещи, храни и символи*, Книгоиздателска къща Труд, 2003, с. 119.

е превърнала в атрибут на масовата култура и дотолкова се е комерсиализирала, че е приета от християните до тикова, че дори иконите в храма биват закичвани с мартеници „против уроки”, за „здраве и късмет” и за „умилостивяване на злата Баба Марта”³⁹.

Днес обичая се е превърнал в предмет с обредно-художествена стойност, който с годините добива все по-голямо значение, като се вписва в културния живот на страната⁴⁰.

Мартеницата се закача на ръката или на гърдите. Има правило за неженени хора тя да се слага от лявата страна, а за женени – на дясната⁴¹.

Носенето на мартеницата има магическа сила. Според преданието, мартеницата носи здраве, щастие и дълголетие. По думите на етнолога и уредник от Националния етнографски музей Иглика Мишков: „В миналото мартеницата е изпълнявала ролята на амулет, който задължително е трябвало да предпази този, който я носи, от беди, от нещастие. [...] Мисля, че за голяма част от хората, все още мартеницата представлява амулет, но не за всички. За голяма част от нас, българите, това се е превърнало просто в един от символите на пролетта. [...] Мартеничката никога не се хвърля, защото се вярва, че ако човек го направи, то той си изхвърля и късмета. Мартеницата задължително се закача на плодно дърво”⁴².

За мартеницата като символ на здраве, сила, дълголетие, ново начало, но и на мъжественост и смелост разказва една легенда: През студения зимен сезон мъжете отивали на война и оставяли своите жени сами с децата си въщи. Когато мъжете тръгвали на война, на 1 март жените сплитали червени и бели конци, украсени с мъниста, и ги завързвали за китките и глезените на мъжете си. Така те показвали своята почит към боговете на промяната и войната, измолвали от закрилниците на тракийските воители – бог Март и богинята Белона, да им дадат смелост

³⁹ Прот. Божидар Главев, *Могат ли християните да носят мартеници?*, 26 Февруари 2015, <http://budiveren.com>.

⁴⁰ Радост Иванова, *Фактори на промяната във всекидневната култура на българите днес*, в „Свакодневна култура у постсоцијалистичком периоду – балканска трансформација и европска интеграција“, Зорица Дивац (ур.), *Зборник Етнографског института САНУ 22*, Етнографски институт САНУ, Београд, 2006, стр. 18.

⁴¹ <http://www.focus-news.net/opinion/0000/00/00/17209>.

⁴² <http://www.focus-news.net/opinion/0000/00/00/17209>.

Защо карашовените не са българи?

и мъжество, за да пожънат победа, както и сила и здраве, за да се приберат отново вкъщи⁴³.

Банатските българи от Стар Бешенов, за 1 Март палят огньове на кръстопъти и след като огъня намалява, децата го прескачат и викат: „Уй-йу-йу Баба Марга, аз тебе днес [ще те стопля], ти мене утре“. Тези ритуални огньове се палят в Бешенов време на 12 дена, а във Винга само веднъж, когато се вижда новият месец (това може да бъде и на 3 или 4 март). Вългените които остават след като огъня прегори жените ги слагат под леглото, „за да игорят бълхите“. До 15 март не се измитат паяжините и не се варосва, за да не се върнат бълхите⁴⁴.

* * *

При банатските българи католици Лазарица е народен празник (църквата не празнува този ден), който се празнува на две недели преди Великден. Този празник е присъщ така при българите католици (банатските българи), както и при българите православни от Рунъния (например при българите от Търговище), но и в България. Това е един стар обичай, при който момичета⁴⁵ пременени в народна носия ходят на групи по роднини, познати и съседи, където пеят лазарси песни⁴⁶ и получават сурови яйца. На Лазаровден не се пере, не се преде, не се тъче⁴⁷.

Празника се нарича „Лазар“, „Лазарица“ или „Лазарова събота“ и има подвижна дата, като заема винаги съботата на осмия ден преди Великден. На Лазаровден имен ден празнуват: Лазар, Лазарка, Лазарин, Лазарина, Лазаринка, Лазарица и техните производни: Лазарко, Лазарчо, Лазарешко, Лазе, Лазко, Лазо, Лако, Лале, Лалко, Лало, Лалун, Лалчо, Лальо, Лачо, Лашко, Лалиш, Лаза, Лазка, Лала, Лалка, Лалуша, Лъчезар, Лъчезара.

Лазаруването е общобългарски обичай, известен почти в цялата българска етническа територия, както и сред компактните маси български заселници в чужбина – главно в СССР и Румъния⁴⁸. По външна форма той

⁴³ Галина Маринова, *Тракийска легенда за мартеницата*, *Роден глас*, Издание на Асоциацията на българските сдружения в Чешката република, Година XL, брой 1/2013, с. 23.

⁴⁴ Карол Телбизов, Мария Векова-Телбизова, *Традиционен бит и култура на банатските българи*, в *Сборник за народни умотворения и народопис*, Книга LI, Издателство на Българската Академия на Науките, София, 1963, с. 244.

⁴⁵ Във Винга, в миналото, и коминочистача (мёткоща) е ходил по къщите за яйца.

⁴⁶ За песните вж. Приложение 1.

⁴⁷ Карол Телбизов, Мария Векова-Телбизова, *Традиционен бит и култура...*, с. 245.

⁴⁸ М. Василева, *Лазаруване*, София, 1982, с. 8 и сл.

отговаря на мъжките клоледувания през зимата⁴⁹. Този обичай идва от древността, като е възникнал още в епохата на праславянската общност, и е типичен за българският бит. Неговото първоначално развитие е свързано с родовоплеменни взаимоотношения, когато момите на едно племе или селище били отвлечани от момците от друго. Това е ставало рано пролетта в гора, край река⁵⁰.

В народните вярвания християнското възкресение се преплита с възраждането на природата за нов живот. Затова Лазаровден е празник на събуждащите се гори, ниви и пасбищата. По традиция се откъсват върбовите клонки, с които трябва да се окичат вратите на следващия ден – Цветница.

Лазаруването е задължителна обичайна норма за всички подрастващи момичета и се явява като преломен момент, в който момичето става мома⁵¹.

В миналото на Лазаровден момците от селото са поисквали ръката на своята избраница. Също се е вярвало, че мома, която не е лазарувала, не може да се омъжи. Освен това лазаруването било гаранция, че нито една от лазарките няма да бъде отвлечена от змей, влюбен в нея⁵².

⁴⁹ Христо Томов Вакарелски, *Етнография на България*, второ издание, Наука и изкуство, София, 1977, с. 512; Радост Иванова, Топдор Ив. Живков, *Българските обреди*, Електронно издание LiterNet, 18.03.2004 (Посетен на 20.11.2016).

⁵⁰ От това си даваме сметка, че лазаруването не е свързано само с християнската легенда за възкръсналия Лазар, а е стопански обичай, утвърждаващ плодородието и продължението на рода.

⁵¹ Татяна Колева, *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Весенние праздники*, Москва, 1977, с. 286.

⁵² Радост Иванова, Топдор Ив. Живков, *Българските обреди*, Електронно издание LiterNet, 18.03.2004 (Посетен на 20.11.2016). Легендата за Змейовата невеста е широко разпространена в Източна Тракия. Тя разказва за девойка, която отивала с родителите си на събор в съседното село, но по пътя дотам ожаднява и спряла да пие вода на един кладенец, въпреки предупреждението на баща ѝ, че мястото било „лошаво”. Тогава дошъл един змей и ѝ предложил да му пристане, като ѝ обещал несметни богатства. Девойката се изплашила и настигнала майка си и тейко си, без да им разкаже и думичка за това, което се е случило. След като съборът се пръснал, тя се поблазнила и пристанала на змея. След време, обаче, ѝ домъчняло за близките ѝ и го помолила да я пусне, за да ги види. Пуснал я той на същото място и по същото време от годината, но докато живеела с него, на Змейовата невеста ѝ била пораснала опашка. Чувайки песните на момите, тя с ужас започнала да се опитва да се отърве от нея, но без успех. От ужас, че дружките ѝ ще я заварят така, по устните ѝ се появила кървава пяна и сърцето ѝ се пръснало от страх. Погребали я до кладенеца и всяка година на същото място играели хоро в нейна памет, но несклучено. Танцът нарекли „буенец”, а девойките, които го изпълняват –

Както забелязва етнографа Христо Вакарелски, вариантите на този обичай са много, но идейно всички форми са еднакви⁵³.

Основните песни на Лазаровден в Западна България са благослов за здраве, плодородие и благополучие на дома, но в къща където има ерген или мома за женене, в песните се вмъкват и любовно-женитбени мотиви:

Тук сме чули, разбрали, Лазаре,
че има ерген и мома, Лазаре,
я ергена женете, Лазаре,
я момата годете, Лазаре...⁵⁴

След благите пожелания стопаните дарявали момичетата с питки, ябълки, орехи, яйца. Според народните вярвания, стопанката на къщата задължително трябва да дари всяка лазарка със сурово яйце, което символизира безсмъртието. Освен това с него са се развяляли магии и са се правели гадания за бъдещето⁵⁵. Всичко това било поднасяно в сито, за „да е сита годината”, а „кумицата” изсипвала съдържанието на ситото в голяма шарена торба.

Ритуалното обикаляне на къщи и градини има характер на вербална магия, целяща да осигури здраве и берекет. Стопанката изнася брашното в сито, което после търкулва и по начина на падане му гадаят за плодородие. Добре е дъното му да остане отгоре. Житното зърно, брашното, яйцето, ситото с техните символични значения допълват стимулиращия характер на обредността.

Лазаров ден е празник на нивите, пасбищата и горите⁵⁶, но и празник на момичетата, които, след като лазаруват, придобиват нов

„лазарки”. (Змейова невеста, в. *Имало едно време - 101 български народни приказки*, Хермес, София, 2014).

⁵³ Христо Томов Вакарелски, *цит. съч.*, с. 512.

⁵⁴ Венцислав Петров, *Лазаровде, Pojealniq-bg.Net*. Посетен на 20.11.2016.

⁵⁵ За яйцето като символ на живота Годфри Лиланд казва: „В раната митология яйцето, докато от него се излюпва птица и с това наподобява семената, зърната и пр., от които поникват нови растения, се разглеждало като модел на възпроизводството. Сред християните възпроизводствената му и сексуална символика, доколкото е запазена, се свързва с възкресението на тялото и безсмъртието на душата”. Charles Godfrey Leland, *Gypsy Sorcery and Fortune Telling, Illustrated by incantations, specimens of medical magic, anecdotes, tales*, Charles Scribner's Sons, New York, 1891, с. 78 (Чарлс Годфри Лиланд, *Цигански магии, вещерство и гадателство*, преводач: Христиана Василева, Военно издателство, София, 2008).

⁵⁶ В българската народна митология Лазар заповядва на горите и шумаците. С брадва сече дърветата, прави ниви за орание, отвоюва пространства за човека от хаотичния свят, като по този начин създава ред. Самият Лазар е олицетворение на границата на земния и отвъдния свят

социален статус. Те могат да се момеят публично, обществено признато, да се носят, така че да ги харесват ергените, да имат любим, да се омъжат. Лазаруването се смята за задължително за всяко момиче.

В една къща два пъти не бива да се лазарува. В къща, в която има болен или скорошна смърт, не се лазарува. От Лазаровден до Томина неделя не се прави помен на починал. Лазарските песни се изпълняват единствено в този ден от годината и по никакъв друг повод. Строго забранено било ритуалните песни да се пеят след Лазаровден, защото на момите „ще им излязат цирей“.

Счита се, че къща, която е посетена от лазарки е щастлива и благословена, каквото пожелават и те самите чрез своите песни.

Лазарските песни и обичаи битуват активно в живота на българите до първите десетилетия на нашия век, след което престават да съществуват като система или са нередовно практикувани⁵⁷.

През 2014 г., на Еньовден, българският министър на културата д-р Петър Стоянович е обявил пет нови номинации за „Живи човешки съкровища“ за националната представителна листа, която се докладва пред ЮНЕСКО. Сред тях е и старият хърцойски обичай „Лазаруване“ на с. Старо село, Тутраканско⁵⁸.

* * *

Приложение 1

Лазарски песни на банатските българи⁵⁹

1.
Мария и Мандалина, Лазаре,
Срелили са Гуспудина, Лазаре,
За тебе са молили, Лазаре,
Жалну тия са искали, Лазаре,
„Гуспудине, наша брат, Лазаре,
Три дни веки какъ-й мартав, Лазаре”,
Жалну гъи-й той разтушил, лазаре,
„Нидет’ рева жалну за Лазара,

⁵⁷ Николай Колев, *Българска етнография*, Издателство Наука и изкуство, София, 1987, с. 239.

⁵⁸ http://arenamedia.net/news.php?newsandpromotion_id=23080. Посетен на 20.11.2016.

⁵⁹ По Карол Телбизов, Мария Векова-Телбизова, *Традиционен бит и култура...*, с. 276-277.

Негу хайдат вия бѣз Лазара’.
Вѣз тебе кат’ са души, Лазаре,
Млогу наруд пребран, Лазаре,
Исукраст ти се-й смилит, Лазаре,
Уд смракѣта те-й сабудит, Лазаре.
Убарнѣ се сварнѣ се, Лазаре,
Да се Богум пуклунѣш, Лазаре.

2.

Ния двама две ятърви, Лазаре,
Да се молим’ на свикарви, Лазаре,
Да му пуснат у градинче, Лазаре,
Да с’ наберем розмаринче⁶⁰, Лазаре,
Да с’ изплетем две винци, Лазаре.
Парув винец на наму, Лазаре,
Другѣи винец на тебе, Лазаре,
Убарнѣ се и сварнѣ се, Лазаре,
Па се Богум пуклунѣ се, Лазаре.

3.

Пѣтлѣте кукуригат, Лазаре,
Ярцѣте каканѣжат, Лазаре,
Да са ядри яйцата, Лазаре,
Да се радват дѣцата, Лазаре,
Убарнѣ се и сварнѣ се, Лазаре,
Па се Богум пуклунѣ се, Лазаре.

4. Ама Нево и невесто, Лазаре,
Душлѣ са джеледжи, Лазаре,
Нѣ са душлѣ, нит’ за додат, Лазаре,
Саму снощѣ мунцѣ душлѣ, Лазаре,
Мунцѣ душлѣ, конѣ дувели, Лазаре,
На коне ий съну сѣдло, Лазаре,
На садлоту ий милка мума, Лазаре,
На вѣнеца-й зелен вѣнец, Лазаре,

⁶⁰ По наши спомени става дума за „калнафирче”. Вж. и Николай Кауфман (съставител), *Народни песни на банатските българи*, Държавно издателство „Музика”, София, 1987, с. 45.

Кат' триперат, тай венат, Лазаре,
Убарнѣ се и сварнѣ се, Лазаре,
Па се Богум пуклунѣ се, Лазаре.

5.
Ама Раду, белу Раду, Лазаре,
Белу лойзи садѣ съ, Лазаре,
Високѣ чардак градѣ съ, Лазаре,
Пу негу се качѣ, Лазаре,
Тропнѣ мума да бега, Лазаре,
Нѣде бега, мали мума, Лазаре,
Нѣ смѣ ния татаре, Лазаре,
Негу смѣ ния златаре, Лазаре,
Пудай прѣстенѣ да т' узлатим, Лазаре,
Пудай гривна да т' усребрим, Лазаре,
Пудай пояс да т' укувем, Лазаре,
Убарнѣ се и сварнѣ се, Лазаре,
Па се Богум пуклунѣ се, Лазаре.

6.
Ама Неву и невесту, Лазаре,
Имаш момче кумашесту, Лазаре,
Укапи си-и, премени си-и, Лазаре,
На пухорти изавади си-и, Лазаре,
Куга менат лазаркѣите, Лазаре,
Да му бракнат у джебче, Лазаре,
Да извадат пергаментче, Лазаре,
Пергаментче и ябалче, Лазаре,⁶¹
Убарнѣ се и сварнѣ се, Лазаре,
Па се Богум пуклунѣ се, Лазаре.

7.
Фаркалѣ са, фаркалѣ, Лазаре,
Сѣнѣ, белѣ галабе, Лазаре,
Ду царове дворове, Лазаре,
Како правѣ царѣцата, Лазаре,

⁶¹ В нашето детство, в Стар Бешенов, тази сричка беше: „Пергаментче и тестаментче, Лазаре”.

Защо карашовените не са българи?

На злат одър седъ, Лазаре,
Мажку дъте даржъ съ, Лазаре,
Шапче златну му нъжъ, Лазаре,
Убарнъ се и сварнъ се, Лазаре,
Па се Богум пуклунъ се, Лазаре.

Приложение 2

Банатски-български Лазарки

Лазарки от Стар Бешенов



Лазарки от Стар Бешенов

Литература

- Bara, 2011: Mario Bara, *Prešućeni karaševski Hrvati: Karaševci u vojvođanskom dijelu Banata*, в „Godišnjak za znanstvena istraživanja”, br. 3, Subotica, 2011.
- Czirbusz, 1884: Geza Czirbusz, *Die sudungarischen Bulgaren*, в „Die Völker Oesterreich-Ungarns. Ethnographische und kulturhistorische Schilderungen”, том XI, Wien und Teschen, 1884.
- Czirbusz, 1913: Géza Czirbusz, *A Temes- és Torontál megyei bolgárok*, Budapest, 1913.
- Czoernig, 1857: Karl Freiherrn von Czoernig, *Ethnographie der österreichischen Monarchie, I Band, Erste Abtheilung*, Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1857.
- Diaconovici, 1896: Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia Română, Tomul I. A-Copenhaga*, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1898.
- Fermendžin, 1887: Eusebius Fermendžiu, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1656 usque ad a. 1799*, Zagrabiae, 1887.
- Gorove, 1832: László Gorove, *A bánsági bolgároknek hajdani, és mostani állapotjok*, Budapest, 1832, том I, с. 18, том II.
- Ivanić, 1894: Ivan Ivanić, *O Bunjevcima. Povesničko-narodopisna rasprava*, Izdavalacka štamp. D. Petrovića, Subotica, 1894.
- Jireček, 1876: Constantin Jos. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Verlag von F. Tempsky, Prag, 1876.
- Leland, 1891: Charles Godfrey Leland, *Gypsy Sorcery and Fortune Telling*, Illustrated by incantations, specimens of medical magic, anecdotes, tales, Charles Scribner's Sons, New York, 1891.
- Miklosich, 1856: Franz Miklosich, *Die Sprache Der Bulgaren in Siebenburgen*, Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1856.
- Miletić, 1903: Ljubomir Miletić, *Liber die Sprache und Herkunft der sog. Krašovaner in Süd-Ungarn*, в „Archiv für Slavische Philologie”, Fünfundzwanzigster Band, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1903.
- Milin, 2008: Jiva Milin, *Studije iz srbistike/ Studii de sârbistică*, Uniunea Sârbilor din România, Timișoara 2008.
- Niederle, 1916: Lubor Niederle, *Race Slave. Statistique-Demographie-Anthropologie*, Traduit du tsceque par Louis Leger, Deuxième édition revue, avec une carte en couleurs, Editor Felix Alcan, Paris, 1916.
- Petrovici, 1924: Emil Petrovici, *Carașova și Crașovenii. Schiță istorică-etnografică*, в „Arhivele Olteniei”, anul III, nr. 16, noiembrie-decembrie, Craiova, 1924.
- Petrovici, 1935: Emil Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă-meridională*, Biblioteca Dacoromaniei, Nr. 8, Imprimeria Națională, București, 1935.
- Radan, 2000: Mihai N. Radan, *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*, Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2000.

Защо карашовените не са българи?

- Recensământ, 2002: *Recensământul populației și locuințelor 2002. Principalii indicatori pe județe și categorii de localități. Rezultate preliminare.*
- Šafárik, 1865: Pavel Jozef Šafárik, *Geschichte der südslawischen Literatur 2, Illirisches und kroatisches Schrifttum*, Verlag von Friedrich Tempsky, Prag, 1865.
- Theodorescu, 1974: Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974.
- Tomici, 2006: Mile Tomici, *Onomastica sârbilor și a croaților din România (Nume de persoane și nume de locuri)*, Editura Academiei Române, București, 2006.
- Trâpcea, 1957: Theodor N. Trâpcea, *Crașovenii – „o mărunță” populație din țara noastră. De unde și când au venit?*, в „Studii. Revistă de istorie”, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, anul X, nr. 6, 1957.
- Божилова, 1996: Румяна Божилова, *Любомир Милетич до Ватрослав Јагич. Писма 1896 – 1914 г.*, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, София, 1996.
- Вакарелски, 2004: Христо Томов Вакарелски, *Етнографія на България*, второ издание, Наука и изкуство, София, 1977, с. 512.
- Василева, 1982: М. Василева, *Лазаруване*, София, 1982.
- Гюзелев, 2004: Боян Гюзелев, *Албанци в Източните Балкани*, Под редакцията на Василка Танкова, Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия, София, 2004.
- Ердельановић, 1925: Јован Ердельановић, *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату*, в „Niedrlův sborník”, Praga, 1925.
- Живојнович, 1907: Јован Живојнович, *Крашовани (karašani, karašavci). Белешке, народни обичаји и примери језика*, в „Летопис Матице Српске”, Година LXXXIII, књига 242, свеска II за годину 1907, Издање Матице Српске, У Новом Саду, 1907.
- Иванова, 2006: Радост Иванова, *Фактори на промяната във всекидневната култура на българите днес*, в „Свакодневна култура у постсоцијалистичком периоду – балканска трансформација и европска интеграција“, Зорица Дивац (уредник), Зборник Етнографског института САНУ 22, Етнографски институт САНУ, Београд, 2006.
- Иванова, Живков, 2004: Радост Иванова, Топдор Ив. Живков, *Българските обреди*, Електронно издание LiterNet, 18.03.2004.
- Колев, 1987: Николай Колев, *Българска етнография*, Издателство Наука и изкуство, София, 1987.
- Колева, 1977: Татьяна Колева, *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Весенние праздники*, Москва, 1977.

- Лиланд, 2008: Чарлс Годфри Лиланд, *Цигански магии, вещерство и гадателство*, преводач: Христиана Василева, Военно издателство, София, 2008.
- Маринова, 2013: Галина Маринова, *Тракийска легенда за мартеницата*, в „Роден глас”, Издание на Асоциацията на българските сдружения в Чешката република, Година XL, брой 1/2013.
- Младенов, Жечев, Нягулов, 1994: Максим Младенов, Николай Жечев, Благовест Нягулов, *Българите в Румъния XVII-XX в. Документи и материали*, Академично издателство Марин Дринов, София, 1994.
- Найденова, 2008: Йонка Найденова, *За един непознат банатско-български вестник*, в „Bulgarian-Hungarian Scholarly Forum II. Sofia, May 16-18, 2007. Papers”, Sofia-Budapest, 2008.
- Приказки, 2014: *Имало едно време - 101 български народни приказки*, Хермес, София, 2014.
- Радан, 2015: Михај Н. Радан, *Фонетика и фонологија карашевских говора данас. Прилог проучавању српских говора у Румунији*, Издавачи: Филозофски факултет Нови Сад / Институт за српски језик САНУ Београд / Матица Српска Нови Сад, Нови Сад, 2015.
- Радан, Ускату, 2011: Миља Н. Радан, Миљана Радмила Ускату, *Нови прилог карашевској крсној слави – O nouă contribuție referitoare la sărbătorirea sfântului casei la Carașoveni – A new contribution regarding the Karașovan celebration of the patron saint*, в „Темишварски зборник”, 6, Нови Сад, 2011.
- Радонић, 1950: Јован Радонић, *Римска курија у јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд, 1950.
- Старева, 2003: Лилия Старева, *Български светци и празници. Ритуали и забрани, гадания, предсказания и магии, метеорологически прогнози, обредни вещи, храни и симболи*, Книгоиздателска къща Труд, 2003.
- Телбиз, 1937: Георги Ал. Телбиз, *Крашовенските българи*, в. „Нация и политика”, кн. 3-4, 1937.
- Телбизов, Векова-Телбизова, 1963: Карол Телбизов, Мария Векова-Телбизова, *Традиционен бит и култура на банатските българи*, в „Сборник за народни умотворения и народопис”, Книга LI, Издателство на Българската Академия на Науките, София, 1963.
- Тончева, 2006: Веселка Тончева, *Срећнали са два буенеца – нов поглед към Арнаудовия „Буенец”*, в *Академик Михаил Арнаудов – ученият и творецът. Сборник с научни изследвания*, съставители А. Георгиева, В. Тончева, Р. Кунчева, В. Балевски, София, 2006.
- Тончева, 2015: Веселка Тончева, *Лазарският песенен репертоар от с. Юпер, Разградско, между XX и XXI век*, Електронно списание „Онџл”, Год. VII, бр. 10, 2015.
- Цонев, 1894: Бенџо Цонев, *Трансилванските българи и техните молитви*, в. „Български преглед. Списание за наука, литература и обществен живот”, година II, книга I, ноември, Печатница Вълков, София, 1894.

Защо карашовените не са българи?

http://arenamedia.net/news.php?newsandpromotion_id=23080.
<http://budiveren.com>
<http://pop-stat.mashke.org/romania-ethnic2011.htm> (Посетен на 21.12.2016)
http://pravoslavieto.com/calendar/feasts/podvizhni/Velikopostni/06_Vazkresjavane_Lazar/index.htm
http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=1832&judet_id=1909&localitate_id=0 (Посетен на 21.12.2016)
<http://www.focus-news.net/opinion/0000/00/00/17209>.
<http://www.spisanie.ongal.net/broi10.html>
<http://www.treasuresbulgaria.com/main.php?act=html&file=nomenkl.html>
<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/download.php?versionID=30423>

Nicolae Markov

WHY THE KARASHOVANS ARE NOT BULGARIANS?

(Summary)

For more than two centuries, the specialists offer different hypotheses about the origin of the Karashovans, many of whom think that they are of Bulgarian origin, mainly because they are Catholics and belong to the branch of the southern Slavs. In our paper, we present a brief analysis from the point of view of anthroponymy and folklore, that can prove that they are not the same "nation" as the Banat Bulgarians. As a first argument, from an anthroponymic point of view, we notice the lack, in Banat Bulgarians, of some of the most used Karashovan personal and family names. As a second argument, from a folklore point of view, we notice the lack of the custom of "House Feast", one of the most important traditions for Karashovans, and on the other hand, we notice the lack of Karashov's pre-Christian custom "Martenitsa", which is also present in Banat Bulgarians as well as at the Bulgarians in Bulgaria, and the Christian custom "Lazarovden", which is present at Banat Bulgarians but absent in Bulgaria. As a third argument, also from the point of view of folklore, we notice the presence of the lullabies at the the Karashovans, but are absent at the Banat Bulgarians.

Key words: Karashovans, Krashovans, Karashova, Banat Bulgarians, Bulgarians, Holiday of the House, lullabies, Martenitsa, Lazarovden.

